

сама цю проблему розв'язати не може. Тому це проблема не тільки України, а й складова міжнародної організованої злочинності, що є реальною загрозою для міжнародної безпеки.

Список літератури: 1. Орлеан А. М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. Х., 2003. 2. Нормативно-правове забезпечення протидії торгівлі дітьми в Україні та можливість його удосконалення // Право і безпека. 2003. № 3. 3. Підгородинський В. М. Відповідальність за торгівлю людьми за кримінальним законодавством України: Автореф. дис. ... юрид. наук. Одеса, 2005. 4. Іваненко В. О. Торгівля жінками та дітьми: кримінологічна та кримінально-правові аспекти боротьби: Моногр. К., 2004. 5. Допомога жінкам, які потерпіли від торгівлі людьми. Інформаційно-практичний посібник/ Ред. Я. Вознюк. К., 2003. 6. Горбунова О., Шевченко К. Торгівля жінками – порушення прав людини // Заграница. 2000. №34. 7. Надьон О. Торгівля жінками: чинники, складові і шляхи подолання // Право України. 2003. № 6. 8. Торгівля людьми: це може трапитися з кожним. Публікація брошури здійснена за підтримки Шведського агентства з міжнародного розвитку в рамках проєкту МОМ «Боротьба з торгівлею жінками в Україні». К., 2001.

Надійшла до редакції 27.05.07

В. В. Єзупенко

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Процесуальний і тактичний аспекти доведення тісно взаємозалежні. При цьому процесуальна сторона обумовлює мету й умови доказування, а тактична – способи його здійснення. Науковим відображенням тактичного аспекту доказування є криміналістична тактика. Відомо, що криміналістична тактика, як розділ науки, являє собою систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій з організації й планування досудового й судового слідства, визначення лінії поведінки осіб, прийомів проведення окремих слідчих і судових дій, спрямованих на збирання й дослідження доказів, на встановлення обставин, що сприяли вчиненню й прихованню злочинів [1, с. 9].

Одним із центральних завдань криміналістичної тактики є розробка рекомендацій з усунення протидії розслідуванню злочинів. У цивільному процесі аналогом подолання протидії є усунення конфліктів, що виникають між сторонами. Відзначимо, що й сам судовий розгляд провадиться для вирішення конфліктів. І в цьому зв'язку тактика як спосіб дії набуває вирішального значення там і тільки там, де необхідно переборювати реальну (безпосередню або опосередковану) протидію або попереджати потенційну протидію оптимальному досягненню інтересів діючого в цих умовах суб'єкта [2, с. 4–5; 3, с. 74].

Проблемі використання криміналістичних рекомендацій у стадії розгляду справ у суді приділяли увагу А. Ю. Ароцкер [4], Ю. В. Кореневський [5], В. Г. Тіхія [6]. Криміналістична тактика також покликана сприяти успішній процесуальній діяльності суду

по цивільних справах. Вона забезпечує можливість найбільш ефективно здійснювати кожну процесуальну дію в цивільному судочинстві. Криміналістична тактика, як справедливо відзначає О. Я. Баєв, «пояснює, що робити і як робити для досягнення певного результату по доказуванню» [7, с. 9]. Однак, у літературі не знайшло належного відображення використання тактичних прийомів при розгляді справ у цивільному процесі. Тому мета даної роботи – деякою мірою заповнити зазначену прогалину.

Уявляється, що криміналістична тактика розгляду справ у суді повинна складатися із двох складових частин: по-перше, загальних положень тактики, які є основами проведення судового розгляду справи в цілому; по-друге, тактики проведення окремих процесуальних дій: огляду доказів (ст. ст. 140, 141, 187 Цивільно-процесуального кодексу (далі – ЦПК) України), проведення експертизи (ст. ст. 143–145, 147–150 ЦПК), допиту сторін, свідків, третіх осіб (ст. ст. 180, 182, 184 ЦПК), відтворення звукозапису, демонстрації відеозапису (ст. 188 ЦПК), консультацій та роз'яснень спеціаліста (ст. 190 ЦПК).

По кожній цивільній справі тактика судового розгляду визначається судом з урахуванням конкретних обставин розглянутої справи. Відповідно до ст. 173 ЦПК, суд, заслухавши пояснення осіб, що беруть участь у справі, і з урахуванням їх думок, встановлює послідовність дослідження доказів. Встановлення в судовому порядку доказів у справі кого зі свідків допитати раніше; у який момент судового розгляду допитати експерта й зробити огляд речовинних доказів; коли і як краще здійснити відтворення аудіо-або відеозапису тощо є не що інше, як обрання певної тактики судового розгляду. Вона покликана забезпечити глибоке й всебічне дослідження й оцінку доказів, зібраних у справі.

У свою чергу, тактика самої процесуальної дії – це істотний елемент тактики судового розгляду. Вона являє собою систему тактичних прийомів, що розроблені криміналістикою як найбільш доцільні й ефективні способи проведення процесуальної дії, регламентованої законом. У ній знаходять свою реалізацію такі окремі методи пізнання, як спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент, опис та ін.

При розробці тактики процесуальних дій повинні бути взяті до уваги «загальні закономірності рішення людиною розумових завдань, що виникають» [8, с. 20]. Можна виділити наступні стадії розвитку будь-якої процесуальної дії:

1) підготовка, у ході якої визначаються конкретні завдання процесуальної дії, складається план їх реалізації з урахуванням усіх обставин справи;

2) проведення, тобто здійснення, реалізація наміченого плану шляхом застосування певних тактичних прийомів, спрямованих

на одержання й дослідження необхідної доказової інформації зі справи;

3) фіксація ходу й результатів процесуальної дії, тобто закріплення отриманої інформації протоколюванням, а також іншими встановленими законом засобами фіксації;

4) оцінка результатів процесуальної дії, що полягає в аналізі проведеної дії, перевірці вірогідності отриманих результатів, виявленні помилок, допущених у ході підготовки й проведення процесуальної дії, рішенні питання про доцільність повторного проведення зазначеної або іншої процесуальної дії й т. д.

Криміналістична тактика розробляє тактичні прийоми й рекомендації, які у певних межах також можуть застосовуватися в цивільному судочинстві. Тактико-криміналістичні прийоми є необхідним інструментарієм суду при проведенні окремих процесуальних дій [6, с. 47].

Варто вказати, що тактичний прийом являє собою найраціональніший і найефективніший спосіб дії або найбільш доцільну лінію поведінки при збиранні, дослідженні, оцінці й використанні доказів. Із цієї дефініції випливає, що тактичні прийоми можуть бути операційними (спосіб дії) або поведінковими (певна лінія поведінки).

Застосування тактичних прийомів у доказуванні при розгляді справ у цивільному судочинстві обумовлено їхньою правомірністю й науковою обґрунтованістю. Ні закон, ні підзаконні акти не можуть дати вичерпного переліку тих технічних засобів і тактичних прийомів, які використовуються або можуть бути використані у доказуванні. Не можуть вони містити й вказівок на порядок застосування цих засобів і прийомів. Тому важливого значення набувають загальні принципи допустимості застосування в доказуванні технічних засобів і тактичних прийомів.

Допустимість як принцип застосування технічних засобів і тактичних прийомів полягає в тому, що за своїм характером, змістом й цілеспрямованістю ці засоби й прийоми повинні відповідати закону, або в тому, що вони не повинні суперечити духу й букві закону, а їхнє застосування – вимогам законності. Нормами, що визначають загальні принципи допустимості застосування технічних засобів і тактичних прийомів, є ті, що:

а) містять вимоги захисту прав фізичних та юридичних осіб, тобто реалізують завдання цивільного судочинства (ст. 1 ЦПК);

б) встановлюють права громадян та юридичних осіб, дотримання яких при доказуванні гарантується законом (ст. 4 ЦПК);

в) вказують на предмет доказування як на фактичні межі використання технічних засобів і тактичних прийомів – по об'єкту (фактичні дані), у часі й у просторі (ст. 179 ЦПК).

Вимогам часу, як справедливо відзначає А. Р. Белкін, відповідала б розробка законоположень, що встановлюють загальні умови допустимості використання технічних засобів і тактичних прийомів роботи з доказами, загальні правила їхнього застосування в доказуванні й критерії оцінки одержаних з їхньою допомогою результатів [9, с. 344].

Допустимість застосування технічних засобів і тактичних прийомів залежить не тільки від того, наскільки вони відповідають закону або не суперечать йому, але й від наукової обґрунтованості як їх самих, так і їхнього застосування, що є запорукою вірогідності одержуваних за їх допомогою результатів. Наукова обґрунтованість засобів або прийомів, їхнього застосування визначається:

1) науковістю джерела походження засобу або прийому (результат наукових досліджень), або засобів їх перевірки (наукова перевірка рекомендацій практики);

2) відповідністю засобу або прийому сучасним науковим уявленням, сучасному стану науки й техніки;

3) можливістю наукового передбачення результатів застосування засобу або прийому й установлення ступеня точності цих результатів;

4) можливістю завчасного обґрунтованого визначення найбільш оптимальних умов застосування засобу або прийому.

Як відзначено вище, криміналістична тактика розгляду справ у суді повинна складатися із двох самостійних складових частин – загальних положень і тактики проведення окремих процесуальних дій. По кожній цивільній справі тактика судового розгляду визначається судом з урахуванням конкретних обставин розглянутої справи. Уявляється, що тактика процесуальної дії – це система тактичних прийомів, що рекомендовані криміналістикою як найбільш доцільні й ефективні способи проведення процесуальної дії, регламентованої законом. У ній знаходять свою реалізацію такі окремі методи пізнання, як спостереження, порівняння, вимір, експеримент, опис тощо. Вони можуть застосовуватися при проведенні окремих процесуальних дій в «чистому» і комбінованому видах [10, с. 119–257]. У зв'язку з тим, що тактика судової (процесуальної) дії істотно відрізняється від тактики слідчої дії, не можна механічно переносити в судовий розгляд цивільних справ тактичні прийоми, що розроблені криміналістикою для потреб досудового слідства.

У цивільному судочинстві важливу роль відіграє планування. Відомо, що розгляд і вирішення цивільних справ носять складний характер. Ефективність розгляду багато в чому підвищиться, якщо він проходить організовано, за попередньо розробленим планом. Можна виділити два види планування: судового розгляду справи в цілому й окремих процесуальних дій у справі.

Під плануванням розуміється прийняття рішень про те, що, як, коли повинне бути зроблене [7, с. 38]. Планування судового розгляду – це діяльність суду, спрямована на виявлення обставин, що підлягають установленню або перевірці, вибір необхідних процесуальних дій, порядку й умов їхнього проведення з метою забезпечення своєчасного й правильного вирішення справи. Змістом планування судового розгляду є: мета майбутньої роботи; процесуальні дії, які необхідно провести в справі; час і місце проведення намічених процесуальних дій; склад учасників процесуальної дії; тактичні прийоми й технічні засоби, що підлягають застосуванню; способи фіксації отриманої інформації. Планування судового розгляду будується на прогнозуванні. Уявне представлення процесуальних дій, які необхідно здійснити в справі, і їхніх результатів дозволяє суду при плануванні визначити, які тактичні прийоми й технічні засоби й у якій послідовності варто застосувати в кожному окремому випадку. Планування починається на стадії підготовки справи до судового розгляду після уважного вивчення позовної заяви й інших матеріалів цивільної справи. На початку розгляду справи суд, як правило, має у своєму розпорядженні досить обмежену інформацію про дійсні обставини справи, права й обов'язки сторін.

Із плануванням судового розгляду тісно зв'язане планування окремих процесуальних дій. Якщо план судового розгляду визначає тактику розгляду справи в цілому, то план окремої процесуальної дії – тактику проведення цієї дії. Планування окремих процесуальних дій повинне бути підпорядковане плануванню судового розгляду.

Планування окремих процесуальних дій виражається в наступному:

- визначаються питання (обставини), що підлягають з'ясуванню при проведенні процесуальної дії;
- намічаються тактичні прийоми й технічні засоби, необхідні для проведення даної процесуальної дії;
- визначаються місце й час проведення процесуальної дії;
- намічаються учасники процесуальної дії;
- встановлюються способи фіксації отриманих результатів;
- складається план проведення процесуальної дії.

Процес планування знаходить відображення в плані. За допомогою плану наочно зображується майбутня робота. При винесенні рішення суддею план допомагає визначити, які обставини, що мають значення для справи, встановлені, чи досить зібрано доказів і т. д.

План судового розгляду по конкретній справі містить у собі:

- 1) вихідну інформацію (що встановлено судом до моменту складання плану);

- 2) питання (обставини), що підлягають з'ясуванню в суді;
- 3) процесуальні дії, які необхідно провести в справі;
- 4) результати, отримані при проведенні процесуальних дій.

Складаючи план судового розгляду, суд повинен намітити найбільш важливі питання, які доцільно поставити сторонам й іншим особам, що беруть участь у справі, а також свідкам, експерту, спеціалісту. Питання повинні бути по можливості короткими й разом з тим досить повними. У плані судового розгляду передбачаються тактичні прийоми й технічні засоби, необхідні суду при проведенні тих або інших процесуальних дій.

Таким чином, на наш погляд, використання криміналістичних (тактичних) рекомендацій дозволить підвищити ефективність розгляду справ у цивільному процесі.

Список літератури: 1. Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики. Волгоград, 1993. 2. Баев М. О., Баев О. Я. Защита от обвинения в уголовном процессе. Воронеж, 1995. 3. Ведерников Н. Т. Личность обвиняемого и подсудимого. Томск, 1978. 4. Ароцкер Л. Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве. К., 1964. 5. Ю. В. Корневский. Криминалистика для судебного следствия. М., 2001. 6. Тихина В. Г. Теоретические проблемы применения данных криминалистики в гражданском судопроизводстве. Минск, 1983. 7. Баев О. Я. Содержание и формы криминалистической тактики. Воронеж, 1975. 8. Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий. Минск, 1971. 9. Белкин А. Р. Теория доказывания. М., 1999. 10. Белкин Р. С. Собирание, исследование и оценка доказательств. М., 1966.

Надійшла до редколегії 16.04.07

Ю. В. Орел

Об'єкт злочину, передбаченого ст. 391 Кримінального кодексу України

Правильне вирішення питання про об'єкт злочину має важливе теоретичне і практичне значення. Саме об'єкт дозволяє визначити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відокремленню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Об'єкт має істотне значення також для визначення самого поняття злочину, значною мірою впливає на зміст об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину тощо. Усе це дозволяє зробити висновок, що проблема об'єкта злочину є однією з основних у науці кримінального права [1, с. 100].

Вагомий внесок у вирішення проблемних питань, пов'язаних з визначенням об'єкту злочинів проти правосуддя і зокрема злочину, передбаченого ст. 391 Кримінального кодексу України (далі – КК), зробили такі відомі вчені, як М. І. Бажанов, І. С. Власов, В. І. Горобцов, Т. М. Добровольська, В. І. Єгоров, М. І. Загородников, А. М. Зубков, В. Д. Іванов, А. М. Лебедев, О. І. Лукашов, К. В. Мазняк, О. С. Міхлін, М. О. Огурцов, О. М. Павлухін, Ш. С. Рашковська, В. М. Трубников, І. М. Тяжкова та ін., але досі